

Centrum Badań
nad Uprzedzeniami

D y s k u s j a smoleńska jako nierozwiązywalny konflikt?

Wiktor Soral

Michał Bilewicz

Mikołaj Winiewski

Warszawa, 2014

Kto naprawdę stał za zamachami na WTC lub za zabójstwem księżnej Diany? Dlaczego epidemia AIDS rozpowszechniała się najszybciej wśród Afroamerykanów? W jaki sposób brzoza mogła oderwać skrzydło samolotu? Choć powszechnie wiara w spiski traktowana jest jako przejaw paranoi politycznej, współczesna psychologia społeczna wypracowała przynajmniej kilka innych teorii pomagających zrozumieć ludzką motywację do tworzenia, rozpowszechniania oraz asymilowania przekonań o złowrogich, potajemnych działaniach grupy osób mającej na celu postawienie świata lub pewnej społeczności na skraj przepaści. Źródeł wiary w teorie spiskowe coraz rzadziej poszukuje się w indywidualnych predyspozycjach jednostki, a coraz częściej w subiektywnej sytuacji grupy, do której jednostka należy (zwłaszcza sytuacji deprywacji lub konfliktu z inną grupą). Przykładowo badania przeprowadzone przez amerykańską badaczkę Jennifer Crocker i wsp. (1999) pokazują, że wiara w spisek rządu amerykańskiego przeciwko Afroamerykanom jest najsilniejsza u tych przedstawicieli tej mniejszości, którzy przekonani są że ich zła pozycja spowodowana jest uprzedzeniami i dyskryminacją. Również inni badacze sugerują, że podłożem dla rozpowszechniania się teorii spiskowych jest sytuacja rzeczywistego lub wyimaginowanego, otwartego lub skrywanego konfliktu międzygrupowego (Kofta, Sędek, 2005; Swami, 2012).

Centrum Badań nad Uprzedzeniami przy Wydziale Psychologii UW, w swojej działalności zajmuje się szeroko pojętą problematyką psychologii relacji międzygrupowych. W przeprowadzonym przez nas w lecie 2013 roku, na grupie dorosłych Polaków, Polskim Sondażu Uprzedzeń 2 (N = 965) zadaliśmy szereg pytań dotyczących postaw oraz intencji wobec różnych grup (etnicznych, społecznych, etc). Kwestia katastrofy samolotu prezydenckiego niemal od samego początku stanowi oś ostrego konfliktu społeczno-politycznego, dlatego zdecydowaliśmy się zapytać o opinie Polaków na temat katastrofy oraz stosunek Polaków do osób o wyraźnych (w tym odmiennych) poglądach w tej sprawie.

Przekonania na temat katastrofy smoleńskiej.

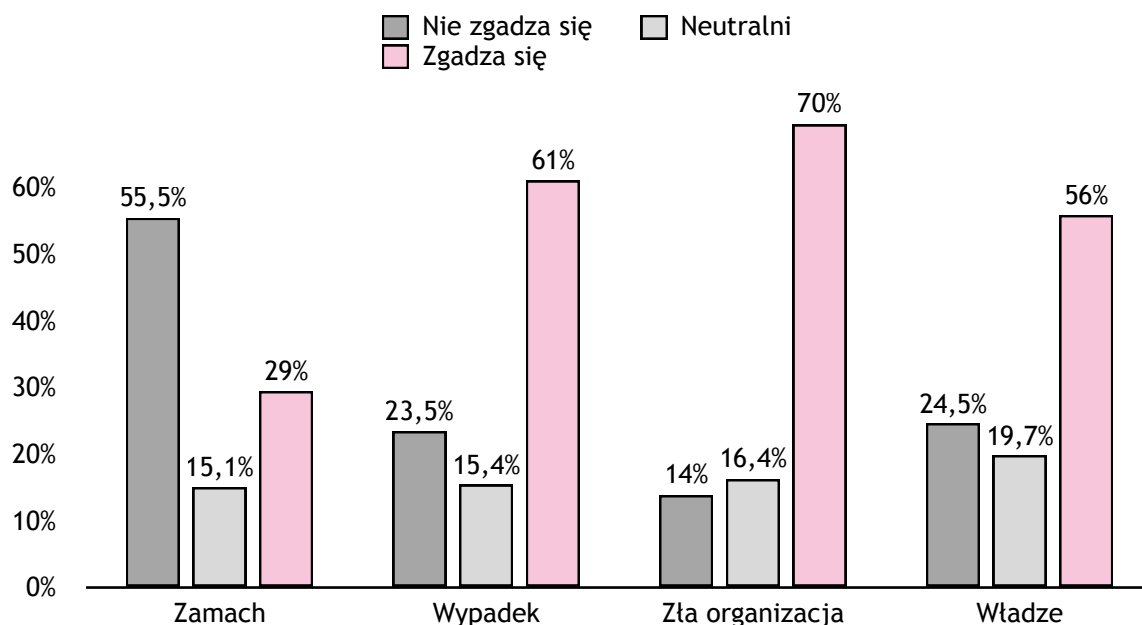
W ramach przeprowadzonego badania zadaliśmy cztery pytania sondujące przekonania Polaków o przyczynach katastrofy smoleńskiej (zamachu, nieszczęśliwego splotu różnych czynników oraz złej organizacji, jako przyczyn katastrofy, oraz o późniejszych działaniach władz mających na celu ich wyjaśnienie

Tabela 1: Pytania odnośnie przyczyn katastrofy i zachowania władz po katastrofie oraz response rate (RR).

Pytania*	RR
1 <i>Liczne przesłanki wskazują, że przyczyną katastrofy prezydenckiego samolotu pod Smoleńskiem był zamach</i>	84.5%
2 <i>Katastrofa prezydenckiego samolotu pod Smoleńskiem to nieszczęśliwy wypadek, efekt splotu kilku niezależnych od siebie czynników</i>	86.7%
3 <i>Katastrofa prezydenckiego samolotu pod Smoleńskiem to rezultat złej organizacji i nieodpowiedniego zabezpieczenia lotu.</i>	87.4%
4 <i>Władze polskie i rosyjskie wspólnie zatajają prawdę na temat katastrofy smoleńskiej</i>	81.8%

* Osoby badane udzielały odpowiedzi na skali 5cio stopniowej od 1 - zdecydowanie się nie zgadzam do 5 - zdecydowanie się zgadzam

Rycina 1 przedstawia procentowe rozkłady odpowiedzi na każde z tych pytań. Z hipotezą zamachu zgodziło 29.4% respondentów, którzy udzielili odpowiedzi, natomiast z tezą o nieszczęśliwym wypadku 61,1%. Pomędzy tymi dwoma stanowiskami zaobserwowaliśmy silną ujemną korelację, $r(795) = -.79$, $p < .001$, co oznacza, że osoby zgadzające się z pierwszym stanowiskiem zazwyczaj nie zgadzały się z drugim i vice versa.

Ryc. 1. Procentowe rozkłady odpowiedzi na pytania dotyczące możliwych przyczyn katastrofy smoleńskiej oraz stosunku do działań władz w zakresie ich wyjaśnienia. Przy obliczaniu wartości nie uwzględniano odpowiedzi „Trudno powiedzieć” oraz „Odmowa odpowiedzi”.

Ze stanowiskiem mówiącym, że za katastrofę odpowiada zła organizacja zgadzała się zdecydowana większość respondentów udzielających odpowiedzi na pytanie (69.6%); natomiast 14% było przeciwnego zdania. W tym: cztery na pięć osób odrzucających hipotezę zamachu zgadzało się, że winne katastrofie są zła organizacja oraz brak odpowiedniego zabezpieczenia lotu. Interesujące jest jednak to, że wśród osób akceptujących tezę o zamachu więcej niż połowa (58%) zgadzała się jednocześnie, że katastrofa była wynikiem złej organizacji (choć te dwie przyczyny powinny się raczej wykluczać).

Mimo, że wiarę w zamach deklarowała mniejszość Polaków, przekonanie o próbach zatajenia prawdy przez władze polskie i rosyjskie wyznawało aż 56% respondentów udzielających odpowiedzi; przede wszystkim tych wierzących w zamach (wśród tych 84% przekonanych było o próbach zatajenia prawdy), ale również wśród osób odrzucających hipotezę zamachu aż 36% przekonanych było, że władza stara się zataić prawdziwe przyczyny katastrofy smoleńskiej.

Tabela 2: Odsetek osób przekonanych o złej organizacji jako przyczynie katastrofy oraz o działaniach władz mających na celu zatajenie prawdy o katastrofie, dla osób o różnych stanowiskach wobec zamachu. Przy obliczaniu wartości nie uwzględniano odpowiedzi „Trudno powiedzieć” oraz „Odmowa odpowiedzi”

		Zła organizacja			Władze		
		Nie zgadza się	Neutralni	Zgadza się	Nie zgadza się	Neutralni	Zgadza się
Zamach	N i e z g a d z a się	11%	10%	79%	43%	20%	36%
	Neutralni	9%	41%	50%	9%	36%	55%
	Z g a d z a się	27%	15%	58%	3%	13%	84%

Tezę dotyczącą zamachu popierali przede wszystkim zwolennicy ugrupowań prawicowych: PiS (52% wyborców), Solidarnej Polski (47% wyborców), Nowej Prawicy Janusza Korwina-Mikkego (42% wyborców) oraz - co ciekawe - ci, którzy nie potrafili wskazać najbliższej programowo partii (41%) lub nie chcieli wskazać (73%). W najmniejszym stopniu hipoteza zamachu była popierana przez zwolenników Platformy Obywatelskiej (12% wyborców), PSL (11% wyborców), SLD (20% wyborców) i Ruchu Palikota/Twojego Ruchu (19% wyborców).

W największym stopniu tezę o zamachu popierali mieszkańcy województwa lubelskiego (58% mieszkańców), w najmniejszym województwa lubuskiego (18% mieszkańców). Wśród kobiet 30% popierało tezę o zamach, wśród mężczyzn 29%; nie stwierdzono tu istotnej statystycznie różnicy, $b = 0.06$, $SE = 0.11$, $p = .61$. Hipoteza o zamachu popierana była w największym stopniu przez osoby 70-letnie (w tej grupie wiekowej popierało ją 39% osób), a w najmniejszym stopniu przez osoby 40-letnie (w tej grupie popierało ją 20% osób); generalnie związek z wiekiem miał charakter zależności krzywoliniowej z największymi odsetkami osób popierających hipotezę zamachu wśród najmłodszych i najstarszych, oraz najmniejszymi wśród osób w średnim wieku, $b_{lin} = -2.96$, $SE = 1.78$, $p = .097$, $b_{kwad} = 5.16$, $SE = 1.74$, $p = .003$. Wiara w zamach była również związana z deklarowanym poziomem wykształcenia: największy odsetek osób przekonanych o zamachu (38%) znajdował się w grupie osób o wykształceniu podstawowym (w tym niepełnym podst. i gimnazjalnym), zaś najmniejszy odsetek (22%) w grupie osób o wykształceniu wyższym (licencjackim, magisterskim lub ze stopniem naukowym)

Ponadto zaobserwowaliśmy istotny związek przekonania o zamachu z tzw. prawicowym autorytaryzmem, $b = 0.21$, $SE = 0.07$, $p = .003$. Ten wynik oznacza, że osoby zgadzające się z takimi stwierdzeniami jak, np. *Posłuszeństwo i szacunek dla autorytetów to najważniejsze wartości, jakich powinny nauczyć się dzieci* lub *To, czego naprawdę potrzebuje nasz kraj, to silny i zdecydowany przywódca, który pokona zło i wskaże nam właściwą drogę* wykazywały większą skłonność do wiary w zamach. Te wyniki spójne są z niezależnymi badaniami innych autorów dotyczącymi wiary w różne inne teorie spiskowe, np. spisek żydowski (por. Korzeniowski, 2010).

Konsekwencje konfliktu smoleńskiego

Jak przedstawiono powyżej dyskusja smoleńska stanowi oś ostrego konfliktu, którego podłoże jest nie tylko polityczne (wynikające z afiliacji politycznej), ale również geograficzne (wynikające z miejsca zamieszkania) lub ideologiczne. Wydaje się jednak, że na rozwikłaniu przyczyn katastrofy zależy większości Polaków (większość z nich wręcz zarzuca władzom skrywanie prawdy o katastrofie). Czy ten wspólny cel łączy Polaków?

W celu analizy konsekwencji wyraźnego podziału na osoby uznające tezę zamachu i osoby uznające katastrofę za wypadek zadaliśmy serię pytań o akceptację osób o określonych poglądach na ten temat w swoim otoczeniu społecznym oraz kontakty osobiste z takimi osobami (patrz Tabela 2).

Tabela 3: Pytania odnośnie akceptacji osób o określonych poglądach w swoim otoczeniu oraz kontakty osobiste z takimi osobami oraz response rate (RR).

Pytanie	RR
1 Proszę powiedzieć, czy zaakceptował(a)by Pan i, gdyby w Pana(i) miejscu pracy zatrudniony a był a osobę uważającą, że prezydent Lech Kaczyński zginął w wyniku nieszczęśliwego wypadku	94.7%
2 Proszę powiedzieć, czy zaakceptował(a)by Pan i, gdyby w Pana(i) miejscu pracy zatrudniony a był a osobę uważającą, że prezydent Lech Kaczyński zginął w wyniku zamachu	94.5%
3 Proszę powiedzieć, czy zaakceptował(a)by Pan i jako sąsiada osobę uważającą, że prezydent Lech Kaczyński zginął w wyniku nieszczęśliwego wypadku	96.5%
4 Proszę powiedzieć, czy zaakceptował(a)by Pan i jako sąsiada osobę uważającą, że prezydent Lech Kaczyński zginął w wyniku zamachu	95.6%
5 Proszę powiedzieć, czy zaakceptował(a)by Pan i małżeństwo członka Pana i rodziny z osobą uważającą, że prezydent Lech Kaczyński zginął w wyniku nieszczęśliwego wypadku	94.7%
6 Proszę powiedzieć, czy zaakceptował(a)by Pan i małżeństwo członka Pana i rodziny z osobą uważającą, że prezydent Lech Kaczyński zginął w wyniku zamachu	94.1%
7 Czy zna Pan(i) osobiście osobę uważającą, że prezydent Lech Kaczyński zginął w wyniku nieszczęśliwego wypadku	91.1%
8 Czy zna Pan(i) osobiście osobę uważającą, że prezydent Lech Kaczyński zginął w wyniku zamachu	91.6%

^a Osoby badane udzielały odpowiedzi na skali 5-stopniowej od 1-Nie, nie znam do 5-Tak, bardzo wiele

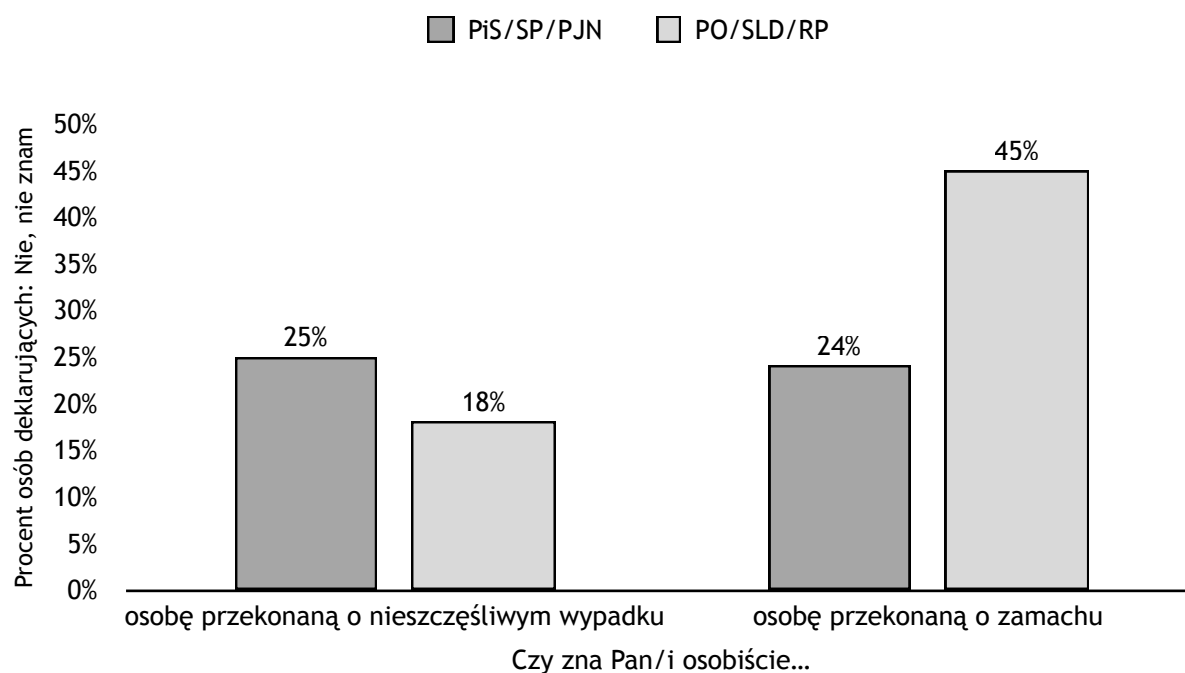
^b Osoby badane udzielały odpowiedzi na skali 4-stopniowej od 1-Zdecydowanie był(a)bym przeciwny|a do 4-Zdecydowanie bym zaakceptował|a

Jak pokazano na Rycinie 2, podziały pomiędzy dwoma dominującymi w debacie obozami: „zamachu” (z PiS na czele) oraz „wypadku” (z PO, SLD i RP) mogą być czynnikiem uniemożliwiającym porozumienie. Wśród zwolenników obozu „zamachu” 25% osób nie zna osobiście ani jednej osoby uważającej, że katastrofa była efektem nieszczęśliwego wypadku. Wśród zwolenników obozu „wypadku” aż

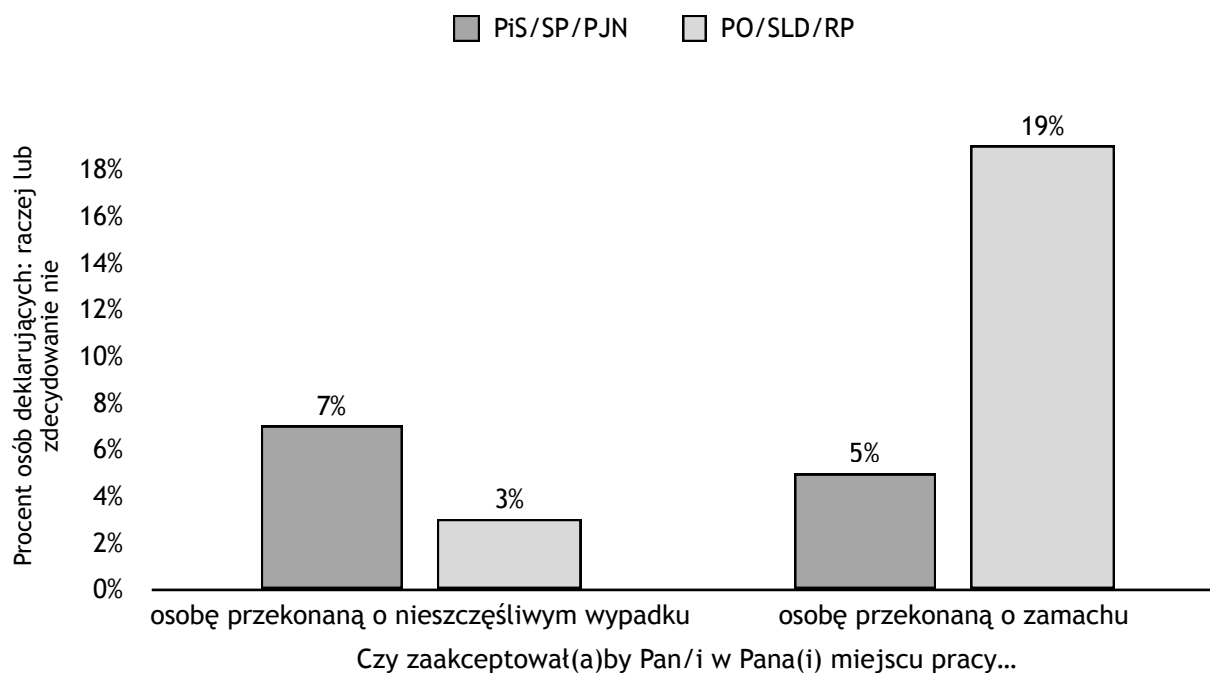
45% osób nie zna ani jednej osoby uważającej, że katastrofa była wynikiem zaplanowanego zamachu.

Niewiele wskazuje, żeby w tej materii zaszyły w najbliższej przyszłości większe zmiany (por. Ryc 3-5). Wśród zwolenników obozu „wypadku” 19% nie zaakceptowałoby osoby przekonanej o zamachu jako współpracownika, 14% jako sąsiada i 16% jako członka rodziny (dla porównania dystans w stosunku do osoby pochodzenia żydowskiego wśród wszystkich respondentów to: 12% nie chciałoby w miejscu pracy, 14% jako sąsiada, 22% jako członka rodziny). Co ciekawe wśród zwolenników obozu „zamachu” te deklaracje dystansu w stosunku do osób uważających, że katastrofa była wynikiem nieszczęśliwego wypadku nie są jednakowo negatywne: 7% nie zaakceptowałoby takiej osoby w miejscu pracy, 6% jako sąsiada, 8% jako członka rodziny.

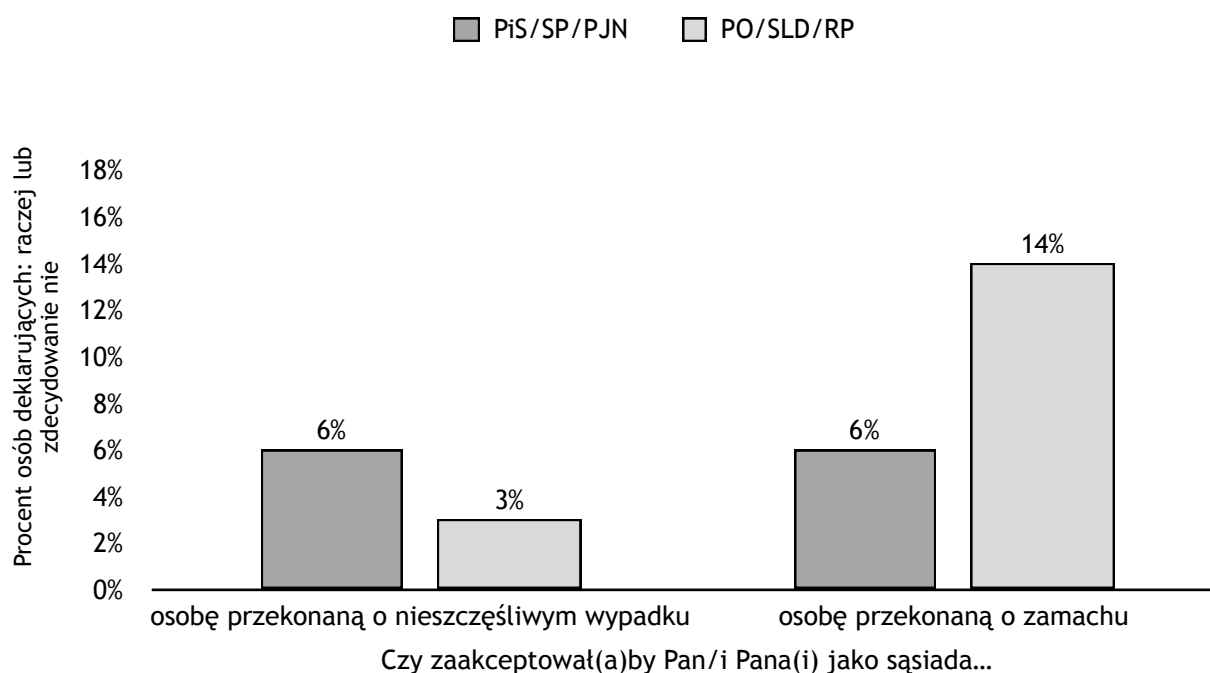
Podsumowując, wydaje się, że pomimo upływu czasu katastrofa smoleńska nadal dzieli Polaków. W pewnych aspektach ta sytuacja przypomina nieco opisywane np. przez Daniela Bar-Tala nierozwiązywalne konflikty (2013), tj. oparte na wzajemnym braku zaufania, przekonaniu o słuszności swoich poglądów, niemożności wyjścia poza utarte schematy myślowe. Wyjście z impasu jest możliwe tylko dzięki nawiązaniu dialogu. Dane uzyskane w Polskim Sondażu Uprzedzeń zdają się wskazywać, że do starań o podjęcie rozmowy powinny w równym stopniu przyłożyć się obie skonfliktowane strony.

Ryc. 2. Procent osób deklarujących brak osobistych kontaktów z osobami o odmiennym stanowisku wobec katastrofy smoleńskiej. Przy obliczaniu wartości nie uwzględniano odpowiedzi „Trudno powiedzieć” oraz „Odmowa odpowiedzi”.

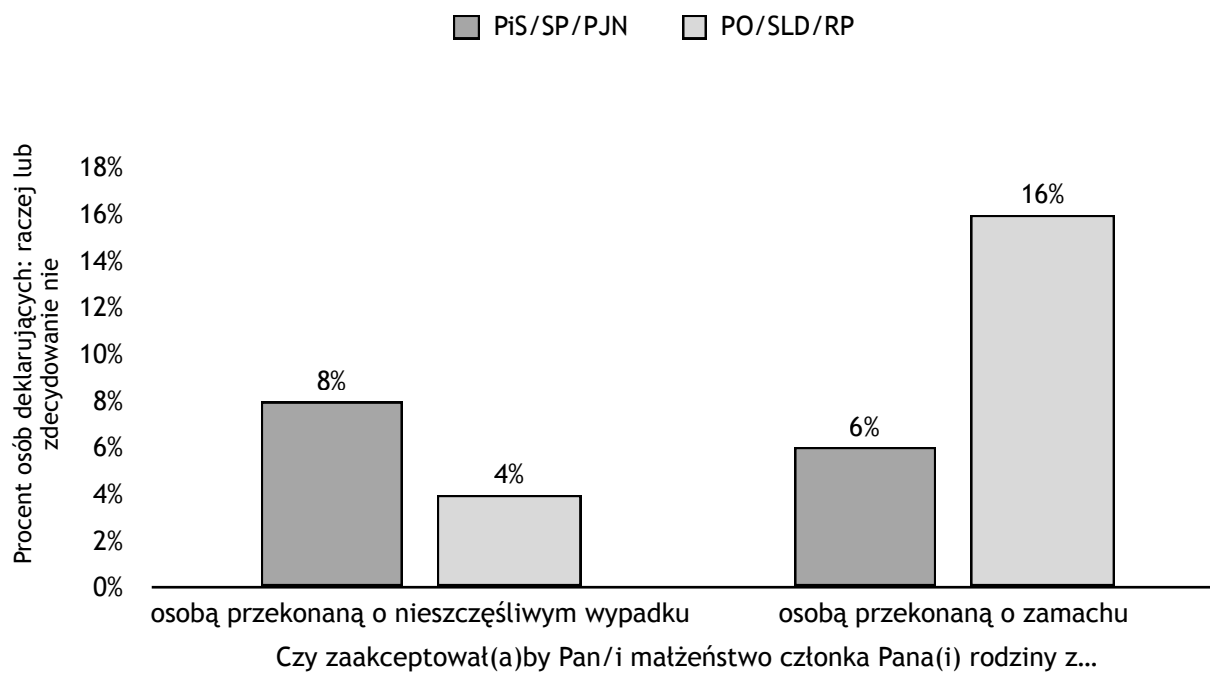

Ryc. 3. Procent osób, które nie zaakceptowałyby w swoim miejscu pracy osoby o odmiennych poglądach w kwestii katastrofy smoleńskiej. Przy obliczaniu wartości nie uwzględniano odpowiedzi „Trudno powiedzieć” oraz „Odmowa odpowiedzi”.

Ryc. 4. Procent osób, które nie zaakceptowałyby jako sąsiada osoby o odmiennych poglądach w kwestii katastrofy smoleńskiej. Przy obliczaniu wartości nie uwzględniano odpowiedzi „Trudno powiedzieć” oraz „Odmowa odpowiedzi”.

Ryc. 5. Procent osób, które nie zaakceptowałyby małżeństwa członka swojej rodziny z osobą o odmiennych poglądach w kwestii katastrofy smoleńskiej. Przy obliczaniu wartości nie uwzględniano odpowiedzi „Trudno powiedzieć” oraz „Odmowa odpowiedzi”.